Барка Василь Костянтинович

Автобіографія

(Справжнє ім’я — Василь Костянтинович Очерет)
(1908 — 2003)
АВТОБІОГРАФІЯ
16 липня 1908 — село Солониця: дата і місце народження.

Село невелике, примітне тільки старовинною церквою, валами — рештками козацького табору Северина Наливайка — та широкими солончаками поблизу: звідти в час біди люди, приходячи за десятки верст, брали "ропу" замість соли; можливо, так було з вікопомної давнини.

Батько відбув звичайну службу в козачих частинах і російсько-японську війну.

Сім'я переїхала на відкритий степ, приблизно за п'ять верст від міста (Лубні), розміщеного над річкою на горах, так що здалеку видно було позолочені бані його церков.

В степу, від великого шляху Лубні — Ромодан, ночами звертали напасники до самотньої оселі — грабувати. Батько відганяв; стрілянина часом тяглася до ранку. То перші враження неспокійного побуту.

На прохання свого молодшого брата, щойно одруженого, батько помінявся з ним наділами: відступив йому вибудувану садибу з великим садом, а перебрався на порожню ділянку за дванадцять верст від міста і там знов почав будівництво.

Нова оселя постала недалеко від хуторця Миколаївки. Внизу, при згір'ях, світилось проточне озеро. А по другу сторону — степ із козачими могилами і якимись давнішніми; з кам'яними статуями на верхах.

В хуторі була трикласна початкова школа — я відвідував її. Перше мистецьке враження: мандрівний диякон-живописець на замовлення батька намалював на великому аркуші покрівельного заліза — ікону "Моління про чашу": Христос біля скелі, серед смутних дерев Гетсиманського саду. Образ займав усе покуття хати.

Батька взяли на російсько-німецьку війну. 1916 року він звільнився покаліченим (його з вибуху присипало землею: мав пробиту ногу і зрушений хребет). Лікування електрикою коштувало тоді дорого і забрало гроші з проданого наділу.

Переїхали в місто. Жили в сараї на дворищі купця другої гільдії — в нього батько колись, ставивши хату, купував будівельний матеріял.

Батько взяв на виплату хатку на узліссі, за містом.

Нас в родині було три брати; всі вчилися в духовному училищі ("бурсі"). Не було грошей платити за навчання в гімназії, а в духовному училищі, згідно з давнім привілеєм, діти з "козачого сословія" могли вчитися безкоштовно. В роки громадянської війни, при постійних змінах влади, "бурса" діяла.

Режим, з крайніми формальностями, був суворий. Часті кари, методи навчання (з російської граматики, латині, початкової математики) — традиційні, з перевагою

муштри.

Школярі надолужували своє — відчайним босяцтвом; при ньому, звичайно, руйнувався настрій справжньої побожности.

Переформувалася бурса в трудову школу: спершу — в старому будинку. Викладач математики давав читати клясичні українські книжки.

Школа перейшла в новий будинок; там нові вчителі навчили нас безбожництва.

Батько працював спершу як тесляр в артілі "Увечный воин"; потім став брати на обробіток і догляд запущені сади — за третину врожаю.

Раз ми доглядали сад вдови; її чоловіка, старшину з армії УНР, під час вечірнього відходу з міста, при наступі червоноармійців, вбито на брамі. Вдова весь час носила чорний одяг — в жалобі по ньому.

Одного дня, коли я стеріг сад, вона дала переглядати дві книги: "Гайдамаки" Шевченка — з ілюстраціями Сластіона і "Божественну комедію" Данте — з ілюстраціями Доре.

"Гайдамаки" прочиталися легко, з цікавістю; але "Божественна комедія" зосталася більшою частиною незрозуміла, тільки чудові ілюстрації ввели в цілий світ надзвичайних подій і запам'яталися назавжди: так само, як постійні розмови батька з його приятелями — про його улюблену книгу, "Апокаліпсис", про значення приходу кожного ангела і кожного звіра.

Батька мобілізували і поставили інструктором в майстернях, що виробляли спорядження для коней (постачалася сідлами та уздечками армія Будьонного).

Одного разу в потязі, коли відправляв сідла, — занедужав на тиф, після якого почалися ускладнення. Вже помирав, і його віднесли в мертвецьку (колишня часовня в кінці двору при лікарні), але талановитий молодий лікар Котляревський, з єврейської родини, прибувши після студій, пішов на огляд і завернув його нари назад.

Коло двох років батько лежав недужий. Була нужда і голод. Тоді я помандрував наймати ся на працю по селах і приносив "натуральний" заробіток.

То гіркий час; але водночас — добра школа побуту, школа життя з багатствами народних говірок. Повно драм людських. Живі перекази. Щедра природа. Різноманітність селянських характерів. Хоч робота тяжка: від сонця до сонця. Неділями ж пасучи коні в степах, багато читав; приносив книги з міста, позичаючи в приятелів.

В останню зиму наймів почав ходити в школу до міста — за вісім верст. Вставати доводилося рано: зробити що треба і встигнути до школи, хоч би й наставали сніжні бурі. Зворотна дорога бувала і в темряві; і треба було впоратися коло коней і волів.

Повернувся до міста зовсім; скінчив "трудову школу". Поступив на учительські курси, що перетворилися на педагогічний технікум. Помилково вибрав собі математику і фізику як фах: можливо, через вплив найстаршого брата. Він пізніше став фахівцем — автором першого в СРСР підручника фотограметрії, виданого картографічною управою Совнаркому в Москві, і професором математики в Новосибірському університеті: приїжджав туди з підполяр'я, де був головним інженером аерофотознімання на все побережжя Льодовитого океану.

Середульший брат став теж інженером: був начальником устаткування ливарного цеху, що його ж будував, — в Дніпродзержинську, в великому заводі.

Найстарший брат, Олександр, працював до кінця життя як інженер. Середульший, Іван, здійснив новий життєвий поклик: прийняв сан священика. Хоч був на рік старший, ми разом відвідували класи сільської школи і Духовного училища в місті.

Він в юні роки любив бути служкою в храмі; все пригадую його в стихарі, з свічкою — в Братській церкві, коли служили, приїжджаючи, митрополит В. Липківський і єпископ Ярещенко, надзвичайний проповідник, що приваблював мене в двадцятих роках. Хоч то вже був час втрати віри: так сталося зо мною; але брат зберіг її* (*Чутка про насильницьку смерть брата і матері не потвердилась).

Мене тоді цікавили соціальні науки. Вивчав марксизм — з бажанням збагнути глибини цього вчення: студіював його "клясиків". Але хмарні теорії не могли задовольнити серця. В той час популярним ставав бухарінський стиль — з ідеалом ліберального соціялізму, скажім, як в реформах Дубчека для сучасної Чехо-Словаччини.

Зацікавили праці Богданова; його "Емпіріомонізм" і "Тектологія", приступні для читача в 20-х роках, становили міст для переходу до концепції модерної доби: в зв'язку з працями філософів і фізиків Віденської школи. Тоді гриміла літературна полеміка, прапороносцем якої став М. Хвильовий. Але, признаюсь, була мені якась стороння; бракувало там шукання глибинних сторін справи, і весь час виходив назверх таки спрощений концептивний позитивізм, переборений тільки в кінці полеміки — в проголошенні гасла про "романтику вітаїзму".

Зате праця Юринця про Тичину дуже тоді сподобалась; він, походячи з Галичини, як і Курбас, був мислителем — енциклопедистом, що докладно знав розвиток європейської поезії. Його монографія на той час була новістю, приводила до оригінальних висновків про багатосторонній стиль "клярнетиста" Тичини.

Було в мене тоді благоговіння перед нашим мандрівним філософом XVIII століття, Сковородою (походив з моєї Лубенщини); і я не бачив тоді достатньої причини, чому так полемісти з Відродження 20-х років здебільшого "звисока" ставилися до нашої старовинної клясики. Для мене, цілковитого сковородинця, близько підійшов Достоєвський, предмет величезного ентузіязму, — і в ті роки, і пізніше. З рідного письменства були кумирами — звичайно, крім Шевченка, — на першому місці Іван Франко: особливо його проза, після нього Коцюбинський, Стефаник.

Закінчивши педагогічний технікум, після всіх драм і конфліктів став учителем математики і фізики, але слабим, в неповній середній школі. Послали в дуже глуху Сьому Роту, шахтарський "посьолок", що одночасно числився як село Нижнє, за якусь версту від шахти "Тошківка": між високими крейдяними горами і нижчими — із звичайних скель, на березі Дінця. Сьома Рота, лежачи в міжгір'ї, втопала або в чорний дим від шахти, або в білу куряву, несену з крейдяних верхів'їв. Нещасливі випадки в підземеллі, пияцтво і "поножовщина" були звичайним явищем, і завжди вранці на вулицях знаходили трупи.

Учні спочатку ставилися вороже до нових вчителів, але скоро привикли і були дуже милі.

Довелося 1928 року виїхати поспіхом з України, властиво — тікати: через конфлікти з місцевими партійними керівниками.

Пристав на Північному Кавказі, що тоді разом з Кубанню входив до РСФСР (як і тепер).

Здавна приманював Кавказ; і Кубань була омріяною землею.

Там скінчив філологічний факультет, зрікшися попереднього фаху, для якого не годився.

Вже на Донбасі, в одинокості, брався перечитувати модерністичні вірші; вивчав їх напам'ять, передусім — вірші Тичини.

А тепер, згадуючи життя біля Дінця, складав і сам лірику. Послав перші вірші Тичині, і, — на моє радісне здивування! — він надрукував їх в "Червоному шляху", найбільшому в той час періодичному журналі в УССР. (Тичина редагував відділ поезії).

1930 року вийшла моя перша збірка поезій: "Шляхи" в Державному видавництві в Харкові, тодішній столиці. Рання авторська надія була гвалтовно обламана жахливо напасницькою рецензією, сам заголовок якої відбиває весь її зміст: "Проти клясово-ворожих вилазок в поезії". Друкувалася вона на всю сторінку в столичній "Літературній газеті"; містила неправдиві закиди.

Я тоді був цілковито лояльним громадянином і зовсім не думав про "вилазки"; тільки хотів знайти образи для виразу якоїсь яскравої сутности з подій життя. Газета обвинуватила в злочинних речах, зокрема — в спробах відновити релігійний "пережиток капіталізму", хоч я теж і цього не робив, а тільки будував символічні картини з подихами вічних сил, що діють над обмеженою реальністю видимого. Найгостріше обвинувачення було — що я нібито хотів віршами повідомити пресу на Заході про фізичну ліквідацію "служників культу", але насправді я тільки подав експресіоністичний опис того, що діялося під час антирелігійного карнавалу, коли артисти на плятформах зображували священика, патера і равина, ведених під скісний гостряк гільйотини. Навіть провідний вірш з ортодоксальною думкою не врятував збірки, і довелося на зборах "РАПП"-у без кінця "каятися". (РАПП: Російська Асоціація Пролетарських Письменників; мала українську секцію, до якої я належав). Додалося також обвинувачення в "буржуазному націоналізмі".

Зрештою, вирішила письменницька управа: треба скласти "виробничі", "трудові" поезії, відвідуючи завод "Красноліт" і частково працюючи там. Я так і зробив. Виникла збірка "Цехи", видана 1932 року також в Харкові — в ЛіМ-і (Література і Мистецтво).

Рецензія в "Літературній газеті" була прихильна — з тією ідеєю, що автор виправляється і зростає свідомість.

Але я вже не мав надії; хоч і цілком щиро писав на сюжети "виробничі", але відчував: більше не зможу так писати. Напроти того, як я хотів писати і міг, — не можна було.

Замовк. Вибрав добровільну поетичну німоту — замість писати, до чого серце не

лежало. Настало безмовне десятиліття: аж до приходу німців. Але дома, пізніми вечорами, часто писав вірші; вони майже всі пропали під час війни.

На Кубані тоді була "українізація" — передусім для міста, єдиного великого міста-столиці, що серед українського населення козачої области зрусифікувалося було більш як наполовину. Приїжджав Скрипник, член ЦК ВКП(б), і заохочував до здійснення справи, схваленої на самому московському "олімпі". Ми з одним приятелем, лінгвістом, плекали тоді "страшну таємницю": мрію про з'єднання Кубані і України — для здійснення принципу справедливости.

Обидва були цілком лояльними громадянами і гадали, що при радянському ладі можливо перебороти болючі розриви, проведені через український народ при "проклятому" "царизмі".

Про це ми згадували з ним через тринадцять років, під час війни — вже на Заході. Але сила "культу особи" подавила справедливість; Кубань і досі відірвана від основної маси українців.

Хоч ми самі часто руйнували свій життєвий стан.

Напади комсомольців за "Шляхи" і навіть за другу збірку в студентський час були надто гострі. Коли ж проголошений був вільний конкурс в аспірантуру і я його витримав, то напади за кожен вислів змусили покинути український відділ і перейти на більш нейтральний відділ історії середньовічних західньоєвропейських літератур. Але цей відділ проваджений був російською мовою.

Так скінчились мої можливості писати українською мовою і вивчати українську літературу.

Через півтора року в Кремлі, з наказу Сталіна, проголосили похід проти "українізації" і зліквідували її на Кубані.

Деякий час я мав додаткову працю в художньому музеї: як науковий робітник (складати каталоги, тексти "етикеток", плянувати експозицію, досліджувати експонати, що зоставалися в "фонді" через невизначеність). Водночас працював над розділами з фахових аспірантських курсів.

Дослухував аспірантські курси в Москві вже пізніше; тоді ж вибрав тему дисертації: про співвідношення реалістичности і фантастики в стилі "Божественної комедії" Данте.

В музеї служба скінчилась катастрофою з віданням під суд. Хоч достатніх причин до того не було; я з фонду, визначивши дані про картини, включив в експозицію естамп Дюрера: "Чоловік смутку" (бичування Христа), копію А. Іванова (автора "Явління Христа народові") — з картини Веронезе "Пієта", гарні копії з Рафаелевої "Мадонни з святим Георгієм"; з "Ночі" ("Різдва") Кореджіо; та ряд інших картин, справжньої мистецької вартости, з релігійними сюжетами. Для суду формула обвинувачення була: "контрреволюційне оформлення художнього музею".

Тільки коли раптом в Кремлі змінився тон і почались нагінки на "спрощенців", що збіднюють збірки клясичного малярства в музеях, — прийшов і мій порятунок.

А з свіжих курсів, що слухав їх в Москві: від професорів Пурішева, Поспєлова, Дератані, Шіллера* (*Професор, однофамілець клясика), і особливо з бесід з

Джівелеговим, — я дістав значну обнову і вкріплення в суто гуманітарному напрямку думки.

Через чотири роки, протягом яких читав курс історії середньовічних літератур на філологічному факультеті (Північний Кавказ, де і вчився попереду), — я закінчив дисертацію і захистив її в Москві. Це було якраз в день миру з Фінляндією, коли вперше зняли затемнення і багато людей з академічного кола прийшло на захист.

Потім, з літа того року, була хвороба (легені і серце); на весну одужав.

Почалась війна — я з багатьма іншими попав до т. з. "народного ополченія"; міг звільнитися через нездоров'я, але не захотів, вважаючи, що повинен виконати обов'язок. Ми відбували військовий вишкіл і справляли протиповітряну службу на покрівлях високих будинків: на випадок, коли падатимуть запальні бомби.

Потім забрали нас в казарми і почали готувати як партизанський загін — в запілля німців.

Проте наступ німців був такий швидкий, що нас відправили до польових окопів і приєднали до регулярної військової частини.

В ніч на 10 серпня 1942 року німці раптово змінили напрямок наступу — тоді нас дуже швидко повели: їм назустріч, переймати біля річки. На жаль, через непідготованість (в багатьох гранатах, наприклад, не було капсулів-детонаторів: забули видати) і через невдалий маневр командування все закінчилось м'ясорубкою.

Після удару осколком в голову, коли вже плече було пробите кулею з танкового кулемета, я втратив свідомість. Опритомнів, добувсь до городів на околиці і заліз в покинуту хатку; вся ліва сторона гімнастьорки була закривавлена і прилипала.

Увечері розбудили люди, що жили в хатці, — вони днями ховалися в "щілинах" (траншеях).

Передягли в робітничий одяг. Другого дня я попросив сусіда, що навідався, — помогти мені дійти до річки: хочу переплисти на другий берег Кубані. Випросив у господарів гумову подушку: надути її перед тим, як піти в воду, — течія великої річки дуже швидка і з водоворотами: навіть не кожен здоровий міг переплисти.

Але якраз на березі стояли колони німецьких танків; довелось вертати звідти.

Більш як місяць потім хворів і не міг ходити. Плече все гнило, і голова тьмарилась; медикаментів не було ніяких. Я жував цибулю і часник разом, робив "котлету" і прикладав: зрештою почало гоїтися. За довгі тижні господарі натерпілися; бо на брамі, як і скрізь по місту, висіли великі німецькі об'яви: тим, хто ховається після побоєвища, і власникам будинків — розстріл на місці. Боялись люди, але не викинули лежачого на вулицю. Одночасно з радянських літаків скинуто об'яви: всі, хто зостався живий при німцях після побоєвища, проголошувалися "ізменнікамі родіни". Ця об'ява безмежно обурила. Чоловік опинявся між двома смертями, викреслений із живих. То була доля дуже багатьох і куди гірша від моєї і зачепила мільйони людей. В той час вирішився мій цілковитий розрив з режимом.

Коли зміг ходити, господарі відвели до порожньої кімнати — в будинку недалеко від вокзалу. Там були добрі знайомі.

Виздоровівши, працював при свічній фабриці, в лябораторії. Коли звільнили, — бо старий віск і стеарин скінчився, а нового не було, — став працювати коректором, одночасно і справляв мову, в українській частині газети "Кубань", що тоді почала виходити.

Вернулася дружина з сином: їх евакуювали були разом із шкільним персоналом на Кавказ (дружина з фаху вчителька, а потім вчилась в театральному інституті). Німці захопили частину евакуйованих і завернули назад.

Дружина — черкешенка (адигейка); ми одружилися 1932 року влітку; син Юрій народився 1933 року восени, під час великого штучного голоду на Кубані. Голод забрав багато жертв; на самій Україні коло семи мільйонів, на Кубані приблизно півтора мільйона — з трьох з половиною чи чотирьох.

Німці проголосили евакуацію всіх мужчин; забув, здається, до 55 років; поліція вишукувала — хто зостається.

Ми від'їжджали 29 січня 1943 року; всі говорили: це на тиждень-другий, скоро повернемось.

Було холодно і сніжно. Небагато хто зважувався брати сім'ю в відкриті зимові степи з хуртовинами. Я теж покинув місто сам.

Потяг скоро став. Ішли пішки: частину дороги відбули на тягарівці (підвозив німець, що відправляв великі електромотори).

Дістались на "чушку" — заміновану по боках смугу широчиною понад десять метрів, а довжиною, мабуть, чотирнадцять кілометрів, — точно не пригадую! — вона врізається в води Озівського моря в напрямку до кримського берега, до Єнікале, де було колись турецьке укріплення.

Морська течія несла масу криги: ми по ній настилали дошки і йшли до чистого місця: зустріти який-небудь катер.

З людей, що переходили попереду, багато згинуло.

Пізно ввечері пощастило переїхати — ми заробили переїзд, розвантаживши будівельне дерево з пароплавика і перенісши його по дощаній дорожці на морі — до пристані на вістрі "чушки".

Другого дня німці вистроїли нас як полонених; дали по житній буханці на двох і колоною повели на вокзал; погрузивши в товарні вагони, повезли через Крим і далі — через Україну, на відкритих платформах при лютому морозі і вітрі, з зупинкою в Кривому Розі. Пішки переходили ми через Дніпро, при Дніпрельстані, що його тоді ремонтували італійці.

Далі зупинка була в Білій церкві, Києві, Варшаві (тут "санітарна обробка"); і зрештою прибули в Берлін.

Там потрібен був коректор до друкарні українського видавництва, і його адміністрація дістала дозвіл взяти мене. З категорії "остарбайтерів" не звільнили урядовці Остміністеріюму, але дозволили не носити нашивки "ОСТ".

Жив я в кімнатці при самому приміщенні видавництва. Берлін тоді вже починав горіти під бомбардуваннями, і я одночасно виконував протипожежні обов'язки в

приміщенні.

Після лютости фронтових просторів і жорстокости німецького врядування на Сході — надзвичайно вразив характер життя в самій Німеччині: люди в основній множині своїй чемні і уважні, феноменально працьовиті і тверді в обіцянках, спочутливі, невтомні в збереженні чистоти і ладу: це було величезне добре відкриття для мене — там, серед звичайного населення, в таких незвичайних обставинах палаючого Берліна, я знайшов мою омріяну "фавстівську" Європу. Німці в переважаючій масі своїй були огірчені всією воєнною авантюрою нацистів.

Хоч зустрічалися дуже жорстокі: передусім наглядачі таборів; вони цькували псів на наших "остівців", женучи на роботу, і били в кров. Вже не казати про кацети — з їх людоїдськими ладами.

Весь Берлін горів все дужче; повітряні атаки бували вже вдень і вночі. Бомби двічі розбивали приміщення видавництва; все горіло від фосфору до — кінця.

Переїхали на околицю міста.

В ці роки (від 1943-го) я знов почав постійно писати вірші.

Життя на "граничних ситуаціях", читання нових книжок, недоступних раніше, передусім — релігійних, відвідування церкви, а найбільше довгі роздуми на самоті зовсім змінили погляди. Найдорогоціннішим придбанням була Біблія в перекладі Куліша: її подарував визначний наш артист-маляр Едвард Козак.

Я й тепер бережу її.

Писав я також есеї: частину їх включив тепер в книжку "Земля садівничих" (недавно надрукована).

Почалась евакуація з Берліна. Вірші я переписав дуже дрібно, щоб тримати в кишені і не загубити. Вночі, після бомбардування, виїхав до Ваймара і там жив з багатьма нашими земляками в Гердер Шуле; спали на долівці.

Там зустріли ми перші американські танки, що займали місто. Але скоро Тюрінгія віддана була до радянської зони; довелося відходити далі на захід.

Пішки пройшов біля 1000 кілометрів. За місяць мандрівки часом підвозило авто, що здобули наші земляки.

В дорозі ховалися від ловців з репатріяційних комісій: вони виглядали на всіх перехрестях.

Ночувати доводилося то в сіні, то на долівці в порожній школі, то в куренях за селами, а іноді німці гостинно приймали в свої доми.

Зрештою перед очима — Авгсбург. Там знайшлося пристановище на околиці, на терені покинутого цегляного заводу, в широчезній ямі, де в бараках розміщався український табір. Місця вільного не було. З дощок я збив низенький ящик і там ночував.

На зиму табір переселили американці в гарні будинки Сомме-касерне: почався більш упоряджений побут.

В роки життя в таборі "ДіПі" я писав вірші, есеї; склав роман "Рай" — він, щоправда, весь пройнятий гіркотою тодішнього стану і полемічністю напівприречених — під

постійною загрозою видачі; це зрушило розповідні лінії в творі, писаному в коридорі на підвіконні, бо в невеличкій кімнаті з ліжками в два поверхи було надто тісно і шумно.

Вірші, переважно серед природи, за межами табору, складалися більш незалежними.

Табір переведено в Ляйпгайм. Але деякий час я прожив, виїхавши звідти, в Нойбурзі, біля Дунаю. Вернувшися в Ляйпгайм, дістав повідомлення на виїзд за океан. Маючи розбите здоров'я, боявся їхати в Америку: в ній можна було в той час знайти тільки важку працю, як писали наші земляки, і я не був певен, чи витримаю — не звалюся. Тому згодився на пропозицію молодших людей* (*Упівці — з ОУН (р)): пішки перейти "на чорно" кордон Франції; там запевнена праця викладача в українській школі, недалеко від Парижа.

Я з днів своєї юности був "парижоман"; найбільш любив французьке мистецтво і перекладав французькі вірші.

Піша авантура була дуже тяжка, з ночівлями на мокрій лісній глині в гірських лісах, під дощем, з безконечними сліпими мандрами. Французька поліція зловила в потязі, що йшов на Париж. Нас судили і посадили до в'язниці. Я не мав вибору і йшов без найменшого недоброго наміру, без жодної прихованої цілі, просто — з відчаю, як рятується людина, що позбавлена роками всього, хотіла кудись вибитися з останньою іскрою надії: про творчість.

Околиця моєї улюбленої "Прекрасної Франції" обернулася в той час вкрай брутальною процедурою допитів, яка не була пропорційна до порушення закону, в чому я з супутниками дійсно завинив. Але суддя з Саарлянда був дуже добрий чоловік, з мудрою стриманістю — він "припаяв" небагато. Ми з ним, при всій великоторжественій обстанові його місця, високо на горі: місця сторожа законів, одягнутого в мантію, — навіть трохи "поторгувалися" про термін ув'язнення. Я йому доводив, що перехід кордону не такий вже і великий гріх, бо, зрештою, в вічности неба над нами немає кордонів між країнами чи зонами — американською, французькою тощо. На це пан суддя резонно відповів мені, що, на жаль, ми живемо не на небі, а на землі, і за такі речі, які я з супутниками вчинив, таки належиться тюрма.

Коли ми відсиділи в якійсь старій фортеці, нас відвезено до кордону і випущено.

Пізніше в табір прийшов офіційний дозвіл на в'їзд до Парижа, але я мав велике огірчення від руїни найомріянішого образу мого життя. Вирішив їхати до Америки: надіючись, що там знайдеться місце під сонцем і що, можливо, така судьба написана чоловікові на огняних зорях; як кожному своя. І не помилився.

Вже в Ляйпгаймі почав нову книжку лірики, що її продовжив під час переїзду до Америки і що дістала назву "Океан" (І ТОМ; початок його в німецькому перекладі вийшов під назвою "Трояндний роман").

В Америці, під час тодішнього безробіття, спершу топив паровики огрівання в підвалах, возячи вугіль тачками; потім мив стіни, вікна і підлоги в шпиталі католицького монастиря Святого Хреста.

Деякий час працював над історією української літератури, при видавництві

"Пролог"; до друку встиг приготувати частину праці — вона появилася під назвою "Хліборобський Орфей, або Клярнетизм", — коли вже я відійшов від видавництва.

Літо прожив в монастирі отців Василіян, біля океану в Гленкові; працював над поемою.

Був хворий; вернувшися в місто, написав книжку "Правда Кобзаря", опрацьовував її в Таннерсвілі, в Кетскільських горах: в домі приятеля, визначного артиста-маляра Л. Кузьми. З його родиною ми літом жили на верхів'ях гір, в лісі, кладучи на ніч камені під голови. Він там малював свої магічно-реалістичні краєвиди, як і його дружина — його учениця. Я теж пробував малювати, але більше працював над II частиною "Океану".

Потім склав повість "Жовтий князь" (в основі — події 1933 року). Опрацьовував її, як і "Океан", в горах, на оселі "Верховина": власність Братського союзу робітників-українців. Повість вийшла друком 1963 року.

Це — моя друга прозова річ; перша, "Рай", видана в Америці 1953 року.

Збірка невеликих релігійно-філософських есеїв, більша частина яких ішла в радіо "Свобода" як серія "Недільних розмов", — вийшла в світ під заголовком "Вершник неба".

Книга вибраних поезій "Лірник", що обіймає вірші, написані за 25 років, появилась на моє шістдесятиліття: 1968 року.

Декілька років був редактором українського відділу радіо "Свобода" в Нью-Йорку; через нездоров'я мусів відпроситися (клопіт з недугою очей і кровоносних судин).

Переклав Шекспірового "Короля Ліра"; мав на меті деяку обнову стилістичних строїв української літературної мови.

Переклад був прийнятий до друку в літніх числах журналу "Сучасність" /Мюнхен/ і вийшов потім окремою книжкою.

Перед тим переклав "Апокаліпсис": для українського видання Біблії (в Римі).

Закінчив строфічний (віршований) роман "Свідок": чотири п'ятсотсторінкові томи.

Інші твори, видані або підготовані до друку: "Кавказ" (судьба імперії), драматична поема, чотири томи; "Океан", лірика, три томи; "Судний степ", епічна поема, один том — присвячена до тисячної річниці хрещення України-Руси; "Царство", псалмічні сонети, один том; "Лірник", вибрані вірші і поеми, два томи, друге видання; "Душі едемітів", роман; "Спокутник і ключі землі", роман — з українського побуту в Америці; "Земля садівничих", антологія есеїв про мистецтво і літературу, два томи; "Господар міста", п'єса ("Мертвий кут" української номенклатури).

Моя біографія, супроти звичайного життєвого становища, склалася невдало. Але так чоловік часом звільняється від того, що в'яже зв'язками, незгодженими з вільним висловом почування і думки в образі простої і доброї краси, що її треба з постійними трудами шукати. Хоч вона всюди заключена, як в зернині, в правді — з неї розкривається для кожного, і життя дістає виправдання при всіх незлагодах.

Українське слово — Т. 2. — К., 1994.